

150 il öncə İran şahı Rusiya və Qafqaza belə baxırmış

1874-cü ildə İran şahı Nasirəddin şah Qacarın Rusiya, Qərbi Avropa və Qafqaza bir il əvvəlki səyahətini əks etdirən səfər gündəliyi ilk dəfə ingilis dilində çap edilib. Bu, İran şahının bu qəbildən olan ilk səyahəti idi.

Əsasən, şahın öz dilindən yazılmış gündəlikdən İranın transformasiyasında müəyyən rol olmuş bu səfərin detallarını dərc edib. Yazıya əlavə edilən fotolarsa həmin məkanlarda təxminən şahın səfəri ilə üst-üstə düşən zamanlarda çəkilib.

Rusiyanın cənubundakı Volqa çayı üzərində şəhər

"Allaha şükür olsun, biz açıq dənizdən çıxıb böyük cazibəsi olan Volqa adlı çaya daxil olduq. Bu çay çox genişdir. O qədər genişdir ki, adi muşket gülləsi bu sahildən o birinə keçə bilməz", - Nasirəddin şah 1873-cü ilin mayında İrandan çıxıb Xəzər dənizini keçərək Rusiya İmperiyasını ilk dəfə gördüyü zaman belə yazıb.

"Hər kənddə kilsə..."

"Hər kənddə bir kilsə tikilib. Çox gözəl və əzəmətli. Bu kəndlərin sakinləri peşəcə balıqçıdır", - şahın Rusiyada adi xalqla bağlı ilk təəssüratı belədir.

Şah yazır ki, bəzi kəndlərə yaxınlaşdıqları zaman "sakinlər çay sahilinə tökülüşüb "Ura!" deyə qışqırmağa başladılar".

Şah qeyd edir ki, Volqa çayı üzərindəki şəhərin meri ənənəvi hədiyyə olan duzla çörəyi gətirəndə məcməyinin üzərində onun gəlib çatdığı tarix oyulmuşdu.

Trans-Sibir magistralında buxar qatarı

Şah və onu müşayiət edənlər Rusiyanın cənubundan sonra səyahətini qatarla davam etdirib. Göründüyünə görə, bu, şah üçün yeni təcrübə imiş.

"Qatarın sürəti elə idi ki, biz uçan qağayıları ötüb keçdik", - Nasirəddin şah təəccüblə yazır.

Göründüyünə görə, şah dəmiryola aid terminləri ilk dəfə Rusiyada öyrənib.

""Stansiya" qatarların dayandığı, təkərlərinin yağlandığı və sənişinlərin qəhvə və qəlyanaltı götürdüyü yerdir", - yenə şahın qeydidir.

Gündəliyin başqa bir yerində isə o, qatarla keçdikləri tuneli "dağın içində oyuq" adlandırır.

Qatar Moskvaya çatanda səfərin rəsmi hissəsi başlayıb. Burada öz rəsmi uniformalarını geyinən şah və onu müşayiət edənlərə Kremli göstərişlər, daha sonra isə, göründüyünə görə, onları Böyük Teatra dəvət ediblər. Burada onlar ilk dəfə baletlə tanış olublar.

Moskvada Böyük Teatr. 1883

"Bu rəqs tamaşasına balet deyirlər"

"Pərdə qalxdı və qəribə bir dünya peyda oldu. Çox sayda qadın rəqs etməyə başladı. Bu rəqs tamaşasına balet deyirlər, yəni danışıqsız tamaşa və rəqs".

O yazır ki, bu incəsənət növünün özəlliklərini "təsvir etmək mümkün deyil".

Sankt-Peterburqda şahın gündəliyi diplomatik şəkil alır. Burada o, çar II Aleksandr ilə görüşür. O, çarı "hündür qamətli və əzəmətli, danışığı ağır, yerışı isə əzəmətli" olan adam kimi təsvir edir.

Şah iki monarx arasındakı söhbət haqda çox detal vermir və onu sadəcə "uzun və xoş" adlandırır.

Belə görünür ki, Sankt-Peterburqda gördüyü teatr tamaşaları şaha Moskvada gördüyü baletdən daha ədəbsiz təsir bağışlayıb. O, bir aktrisanı "Tayt geyinmiş, arxası və ayaqları açıq gonbul qadın" adlandırır və onun səhnədə yerə düzölmüş yanan şərab şüşələri arasında velosiped sürdüyünü yazır.

"Axırda o, velosipeddən yerə yığıldı və ətəyi alışıdı", - şah belə yazır.

Sankt-Peterburqda Müqəddəs İsaak kafedralı

İran şahı Peterqofa bir ayrı heyran qalıb

Peterqof imperatorun Sankt-Peterburq ətrafındakı dəbdəbəli iqamətgahıdır.

"Bura cənnət kimi bir yer idi", - şah yazır. Gündəliyin bu hissəsində o, Fin körfəzi boyunca uzanan yaşıl xiyabanları və fontanları detallı təsvir edir.

Mayın 29-da şah Qərbə doğru yola çıxaraq, bugünkü Almaniya, Böyük Britaniya, Fransa, İsveçrə, İtaliya, Yunanıstan və Türkiyəni gəzib. İrana geri dönəndə isə Gürcüstandan keçib.

Şah gəmi ilə Gürcüstanın qərbində yerləşən Potiyə çatar-çatmaz, ildırım onun gəmisindən cəmi bir neçə metr aralıda "bir neçə min topun çıxara biləcəyi gurultu ilə" dənizi vurub.

Gürcüstanın sahilində şahı "müxtəlif tayfa və millətlər" salamlayıb. Onların arasında çərkəzlər, ləzgilər, ermənilər, gürcülər, Dağıstan müsəlmanları və şahın heyran qaldığı etnik qrup - minqrellər də olub.

Minqrel döyüşçülər

"Bu blg Aıqbalar ölkəsinin bir hissəsidir", - deyə ah minqrellr haqda yazır. "Aıqbalar ölkəsi sakinlərinin hamısı başıaçıq gəzir. Qadınlar, kiiler, yaxud uşaqlar heç vaxt balarına papaq qoymazlar".

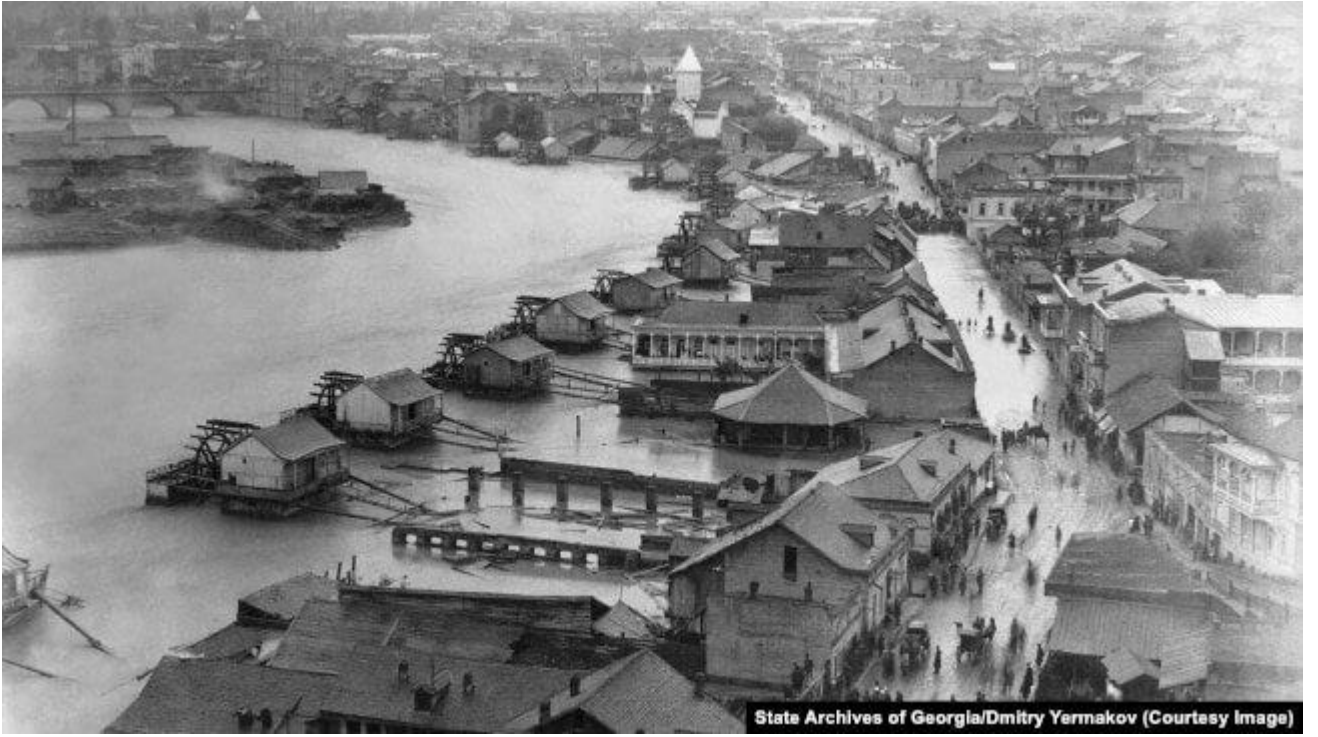
Ancaq az sonra mətnin bir başqa yerində ah bu iddiasına zidd olaraq, minqrel dylrin balarına "alma kimi" qırmızı parça doladıqlarını, quraqlarında tapana və iri bıçaq gzdirdiklrini yazır: "Onların geyimi buna görə Fransadakı zuavların v Hindistan tayfalarının geyiminə bənzəyirdi, ancaq muketlri Tula zavodunda düzəldilmiş iynə tfngi idi".

"Bu hr bərbad v çirkli idi"

Avqustun 29-da ah qatarla Tbilisiy atır. Grndyn görə, şəhərin grn onun xoşuna gəlir.

"50 il əvvəl bu şəhər bərbad v çirkli idi", - o, belə yazır. Ancaq znn dođulmasından da əvvəl şəhərin necə grndyn haradan bildiyini yazmır. "İndi isə tədricən xüsusi evlər və ictimai binalar, məktəblər..., da döşənmiş geniş küçələr salınır".

Daşqından sonra Tbilisi

Potidə olduğu kimi, Tbilisinin də fars, gürcü, rus, dağıstanlı, çərkəz, alman və ermənilərdən ibarət etnik tərkibi şahı təəccübləndirib.

İndi olduğu kimi, o zaman da Gürcüstanın meyvəsi keyfiyyəti ilə seçilmiş. Şah qarpız, üzüm və armudu ayrıca vurğulayıb, Tbilisinin xiyarını da unutmayıb.

"Tbilisidən çıxar-çıxmaz, yolun heç bir tərəfində insan işinin zərrəcə izi yox idi. Göz gördüyü qədər hər yer ürəksıxan düzlər və qonur dağlar idi", - şah yolun Tbilisidən Ağstafaya qədər olan hissəsini belə təsvir edir.

Şah "Şəmkür"ə qədər olan ərazilərdə türk Şəmşəddinli tayfasının yaşadığını, Şəmkirdə bu tayfanın yaşadığı ərazilərin bitdiyini qeyd edir.

"Gəncə şəhəri bağlarla əhatə olunub, ancaq şəhərin içindəki evlər yoxsul və miskindir", - o gileylənir.

Gəncənin ruslar və ermənilər yaşayan məhəlləsində şah Gəncə canişininin təşkil etdiyi "təpənin başında çox miskin bir kirayə ev" adlandırdığı mənzildə qalıb.

Şamaxıda şah din xadimləri, şəhərin zəngin və nüfuzlu şəxsləri ilə görüşür. O, cəmi bir neçə il öncə baş vermiş zəlzələdən söz açır və, ümumiyyətlə, bu ərazidə zəlzələlərin tez-tez baş verdiyini qeyd edir.

Nasirəddin şahın səfər gündəliyinin İngiltərədə çap olunan bu nəşrində Azərbaycandakı yer adları yetərinçə dəqiq göstərilib.

Bakı

"Bu cür bölgə üçün yaxşı addır"

"Bakıya gedən yol başdan-ayağa quru və bərbad idi. Düz və dağlar bizim heç vaxt görmədiyimiz və eşitmədiyimiz qədər quru və bərbad idi. Bu gün yolumuz "Dəfn quyusu" adlanan yerdən (güman ki, söhbət Qobustandan gedir. Orijinal kitabda yerin dəqiq adı çəkilmir. – tərc.) keçib. Bu cür bölgə üçün yaxşı addır", - o yazır.

Şah gəmi ilə vətənə yola düşməzdən əvvəl çox qısa müddət Bakıda dayanıb. Şəhər rəsmiləri onu yaxşı qarşılayır, Bakı əhalisi isə şah və ətrafını görmək üçün toplanır.

AzadlıqRadiosunun müxbiri Amos Çapplın yazısında deyilir ki, bir neçə imperiyani əhatə edən və Nasirəddin şahda böyük təəssürat oyadan bu səyahət diplomatik uğur kimi görülür. O, İrana dönməsindən az sonra Tehran yaxınlığında kiçik dəmiryolun tikintisinə başlayıb.

Yazı musavat.com dan götürülüb.